

Костянтин Задоя,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального права та кримінології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Рецензія на рукопис книги В. С. Буняка «Кримінальне право. Загальна частина. Історико-правове дослідження»

Автором проведено ретроспективний порівняльний аналіз окремих теоретичних положень кримінального права та основних інститутів. Зокрема, ним піддано аналізу та викладено основні положення Загальної частини Кримінального уложення Російської імперії 1903 року, Кримінального кодексу УРСР 1922 року, Кримінального кодексу УРСР 1927 року, Кримінального кодексу УРСР 1960 року та чинного Кримінального кодексу України. Дані документи мають значну історичну цінність і є відображенням системних змін і розвитку охоронного права.

Автор вибудовує структуру свого аналізу інститутів Загальної частини в основному, аналогічно чинному КК України, хоча в деяких випадках він вказує на певні відмінності від актів кримінального закону різних часів. Так, в частині визначення злочину ним розкриваються різні аспекти цієї важливої теми. Наприклад, він застосовує класичне догматичне визначення злочину, що знаходиться у ст. 1 Кримінального уложення Російської імперії 1903 року, а щодо першого документа радянської влади автор вказує на відмову від протиправності злочину (Керівні начала кримінального права РРФСР від 20 грудня 1919 р. не містили такої ознаки злочину, як протиправність діяння); він також вказує на набір об'єктивних та суб'єктивних ознак злочину в першому кримінальному кодексі, який діяв на теренах України (в Кримінальному кодексі УРСР 1922 року злочин визначався суспільно небезпечна дія або бездіяльність, що загрожує основам радянського ладу і правопорядку, встановленим робітничо-селянською владою на перехідний до комуністичного ладу період, також вина у формі умислу або необережності поряд з вимогою осудності та досягнення осо-

бою віку, з якого настає кримінальна караність).

Потрібно зазначити, що автор досить ретельно підійшов до історичного часу, протягом якого відбувалися зміни у кримінальному законі, адже він досліджує основні кодифіковані акти кримінального закону: Кримінальні кодекси 1922, 1927, 1960 і 2001 років. На його думку, саме у 60-ті роки відбулися кардинальні зміни у зв'язку з розробкою та прийняттям Основ кримінального законодавства СРСР і союзних республік, наближення його до цивілізаційних надбань держави.

Певною особливістю кримінально-правового регулювання перших років нової влади на українських теренах було характерне застосування кримінального закону за аналогією (ст. 10 КК УРСР 1922 року: якщо суспільно небезпечна діяльність безпосередньо не передбачена в кримінальному кодексі, то підстави і межі відповідальності за неї, а також заходи соціальної оборони визначаються за аналогією з тими статтями Кримінального кодексу, які передбачають злочини найбільш схожі за важливістю і характером), застосування модного на той час поняття «небезпечної особи» (ст. 7 КК УРСР 1922 року: вчиненням дій, шкідливих для суспільства, або діяльністю, яка свідчить про серйозність загрози суспільному правопорядку), тощо. Як правильно зазначає автор, радянська влада не лише пішла шляхом розширення меж застосування запобіжних заходів, — адже останні можна було застосувати по аналогії кримінального закону, — але й прирівняла їх зі злочинами як за суттю, так і за формою державного впливу — через покарання.

У КК УРСР 1927 року відповідно до визначення поняття злочину останнім визнавалися лише суспільно небезпечні дії. Відносно бездіяльності законодавцем

допускалася правова фікція, яка полягала у прирівнюванні бездіяльності до дії, що на практиці призводило до розширення кримінальної репресії у випадку так званого «злочинного невтручання». У цьому кодексі при визначенні форми злочинної поведінки, поряд з об'єктивною характеристикою — дією, вперше застосовується поняття «суспільно небезпечна».

Автором аналізується поняття класифікації злочинів, що містилося у кожному кримінальному кодексі.

Цікавими є міркування автора щодо питання розвитку дії кримінального закону, зокрема, щодо його дії в часі, просторі та за колом осіб.

Вказуючи на позитивні аспекти здійсненого радянським законодавцем визначення суб'єкта злочину й неосудності зокрема, автор зазначає, що наведення невичерпного переліку хворобливих або інших аномальних станів, які можуть спричинити неосудність особи, порівняно з Кримінальним уложенням є досить позитивним, як і визначення неосудності при нездатості особи усвідомлювати свої дії або керувати ними, тобто до законодавчого поняття неосудності був доданий вольовий аспект психічної діяльності людини. Й хоча відповідно до КК УРСР 1927 року Перелік причин неосудності особи залишався невичерпним — стан хронічної психічної хвороби або тимчасового розладу психіки, або стан якоїсь іншої хвороби, — однак у КК УРСР 1927 року законодавець закріпив можливість спричинити стан неосудності лише за хворобливими станами, а не будь-якими аномальними станами, які усувають інтелектуальний або вольовий аспект психічної діяльності людини. Тобто неосудність людини в будь-якому випадку є проявом певної хвороби, що посилювало зв'язок неосудності з певною лікарською процедурою, а отже могло виключати з категорії неосудних діянь певні афектовані стани людини, в яких відповідно до принципу справедливості покарання є зайвим, тобто вимагає некарності особи, яка страждає на певну хворобу.

Актуальним є аналіз, здійснений автором з погляду законодавців щодо вини. Кримінальне уложення 1903 року, а пізніше і радянський кримінальний закон визначали вину, виходячи з поділу психічної діяльності людини на інтелек-

туальну й вольову складові, а форми вини поділялися завжди на умисел і необережність. Але реалізація норм кримінального закону про вину на практиці історично суттєво відрізнялася. Відмінними були й підходи законодавця до карності окремих форм вини — умислу й необережності. Так, відповідно до ст. 48 Кримінального уложення 1903 року злочинне діяння визнавалося умисним не лише тоді, коли винний бажав його вчинити, але й коли він свідомо допускав настання наслідків, які обумовлюють злочинність цього діяння. Злочинне діяння визнавалося вчиненим з необережності не лише тоді, коли винний його не передбачав, хоча міг або повинен був його передбачити, а й тоді, коли він хоча й передбачав настання наслідків, які обумовлюють злочинність цього діяння, але легковажно припускав такому перебігу запобігти.

Кримінальні кодекси УРСР і КК України, по суті, повторювали визначення форм вини та змісту останньої, запропонованих Кримінальним уложенням, при цьому КК України передбачив обов'язковий розподіл умислу на прямий і непрямий; необережності — на злочинну недбалість і злочинну самовпевненість.

Цікавими та ґрунтовними видаються міркування автора щодо обставин, які виключають злочинність діяння, стадії вчинення злочину, співчасті, покарання, звільнення від нього та від відбування покарання.

Окремої уваги заслуговує аналіз, проведений автором щодо змін загальної частини чинного Кримінального Кодексу України.

В той же час, деякі міркування автора та застосовані ним аргументи на користь тієї чи іншої концепції викликають заперечення або свідчать про передчасні висновки.

Так, на с. 6 рукопису міститься висловлювання автора про те, що «Кримінальне право вивчає посягання на норму в її реальному житті як відповідні правовідносини, регулювання яких базується на законі або іншому нормативному акті». Таким чином автор допускає, що кримінальне право набуває не публічного, а відомчого характеру, адже охорона правовідносин у реальному житті, здійснювана крім закону ще й на підставі іншого правового акта, руйнує принцип законності, власне, заперечує його.

На с. 14 рукопису автор стверджує, що «суспільна небезпечність протиставлялася принципу формальної протиправності злочину». При цьому він вбачає це в КК УРСР 1927 року, в якому вперше був застосований термін «суспільна небезпечність», зміст якого не був розкритий законодавцем. «Логічна формула оцінки й застосування поняття суспільної небезпечності дій» — вважає автор — «наступна: якщо дія суспільно небезпечна, тобто загрожує зведеному правопорядку, але прямо не визначена кримінальним законом, кримінальний закон підлягає застосуванню по аналогії, відповідно, потрібно знайти найбільш схожу статтю Особливої частини кримінального закону і кваліфікувати за нею дії злочинця з подальшим призначенням заходів соціальної оборони (покарання). Якщо ж дія не містить суспільної небезпечності, склад злочину відсутній і кримінальний закон не застосовується». І з цього автор складає зазначений вище висновок про протиставлення понять протиправності і суспільної небезпечності, що навряд чи є виправданим.

На цій же сторінці, розвиваючи подальші свої міркування, автор стверджує, що «поняття суспільної небезпечності діяння в кримінальному законі було доповнено його антиподом — малозначним діянням», що також викликає питання, ніж є відповіддю на пошук адекватного визначення щодо суті поняття малозначності діяння.

Викликає здивування висловлювання автора щодо методології дослідження, зокрема він вказує, «що наукове дослідження може відбуватися за допомогою двох протилежних логічних прийомів: дедукції та індукції. Для цієї роботи природним є застосування індуктивного методу, за яким на основі співставлення певних законодавчих положень виводяться наукові узагальнення». Таке твердження з логічної точки зору потребує деякого пояснення, адже крім зазначених логічних прийомів сучасна логіка застосовує також комплекс таких прийомів, як порівняння, систематизація, конкретизація, типологізація юридичних норм, фактів, відносин.

На с. 20 автор вказує на певні застере-

ження щодо класифікації злочинів, при цьому застосовує застарілу редакцію ст. 12 КК.

Досить спірними є твердження автора щодо обставин, які усувають злочинність діяння (с. 59 — йдеться про евтаназію та виконання наказу або розпорядження).

Викликає здивування твердження автора про те, що кримінальні кодифіковані акти завжди містили легальне визначення завдань кримінального закону та мету покарання. «На нашу думку такий стан речей зумовлений, з одного боку, протиставленням в радянському кримінальному праві політичної сутності останнього його формально-юридичними положеннями, а з іншого боку — бажанню законодавця закріпити в тексті закону положення офіційного політичного курсу. Зазначений підхід законодавця щодо визначення в кримінальному законі мети покарання не є винаходом радянської системи, а швидше виступає поверненням в епоху середньовіччя ...» (с. 76), «логічним є подальше включення до сфери кримінального права тих адміністративних правопорушень, які передбачають адміністративний арешт. Адже арешт як міра покарання, на наше переконання, є суто кримінально-правовим заходом» (с. 95).

Крім того в тексті мають місце редакційні неточності.

Висновок. Рукопис є досить цінним і актуальним науково-порівняльним історичним дослідженням спадку кримінально-правового законодавства, яке діяло на теренах України.

Автор дослідив необхідний і достатній джерельний комплекс.

Рукопис може бути виданий як видання і застосований у навчальному процесі, наукових дослідженнях, при роботі змін до законодавства. У ньому є необхідна кількість посилань, розвинений апарат загальної частини кримінального права.

В той же час автор допустив деякі неточності, редакційні помилки, зробив деякі сумнівні висновки.

Рукопис може бути виданий як наукова монографія, що має наукову і практичну цінність із бажаним внесенням змін відповідно до зауважень.